

Душан Зупан
АМЕРИЧКА ВРТЕШКА
Од вашег дописника

Уредник
Зоран Колунџија

Душан Зупан

АМЕРИЧКА ВРТЕШКА

Од вашег дописника

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

ИЗГУБЉЕНА У ДИГИТАЛНОМ ОБЛАКУ

Текстови за *Америчку вртешку* писани су између 1987. и 1991. године. Неки од њих су и објављивани у то време у штампи бивше „велике“ Југославије, да би испратили њен каснији распад и све што је уследило на њеном простору. Тек 2003. године сакупљени су у књигу која је сада пред читаоцем, а која је у то време пропустила да нађе издавача. Делимично и зато што је аутору тада изгледала као „лако“ штиво у време када су се над земљом и српским народом надвијали тешки облаци, не само дигитални. Остала је похрањена у једном забаченом хард-диску, што је гаранција да није сакупљала прашину, али и најбољи начин да се препусти забораву.

Као што то обично бива, случај је хтео да аутор „пронађе“ штиво на које, искрено, није обраћао пажњу током две деценије. Један летимичан преглед је пробудио успомене, али и асоцијације. И сада је тешка ситуација на српском простору бивше Југославије. И сада се, не тако далеко, воде ратови и припремају нови. И сада је један од главних актера, ако не и баш-баш главни, Америка која је и пре тридесетак година играла не баш похвалну улогу у светским пословима. Сада је то лице Левијатана још ружније. Можда зато што му се моћ смањује, или можда и стога што више нема толико маске којима би заварала наивне. Све оне, описане као хуманост, слобода, демократија, право збора и дого-

вора, јавног изражавања мисли и слободе штампе – претварају се (ако се нису већ и сасвим претвориле) у фикцију која обећава човечанству нимало лаку будућност.

Писана углавном са симпатијама, ако не и оптимистички, *Вртешка* две деценије касније постала је башта у којој се уочавају клице онога што је сазрело у данашње плодове разочарања, неизвесности и страха. То се догађа и у свету, и у самој Америци која је постала много теже место за живот, са много више невеселих дијагноза које су се само погоршавале током година. Због тога, по скромном мишљењу аутора, књига има и неку историјску димензију и завређује да ипак пронађе пут до љубитеља склоног размишљању и асоцијацијама.

У време када су текстови писани (ко каже да новинарски живе само један дан?) Интернет је буквално био у повоју, није било ни вештачке интелигенције, ни „клауда“, ни Фејсбука, Твитера и Инстаграма, ни осталих чуда комуникација. Врхунац технологије био је – факс. Да ли је свет данас због тога бољи или гори? И, куда тек иде? Можда ово „лако“ штиво помогне да видимо боље кроз дигиталне облаке...

Београд, 12. марта 2023.

Аутор

Америчка вртешка Душана Зупана

Душан Зупан, угледни спољнополитички новинар и вишегодишњи дописник Танјуга из Вашингтона, подухватио се у својој књизи *Америчка вртешка* тешког посла: да нам у виду зборника новинских текстова, написаних крајем осамдесетих и почетком деведесетих година, представи најразвијенију, најмоћнију и по много чему најсложенију земљу света на информативан, допадљив и довољно садржајан начин да његово сведочанство издржи пробу времена. За такав подухват неопходни су смелост, политичко искуство и новинарска спретност, а објективност се подразумева.

Зупан свој дар и умеће најбоље исказује кад обиље грађе пропушта кроз строг лични филтер, кад је сам себи најстрожи уредник. У скупљању и одбиру грађе он је аргатин. За четири године извештавања из САД написао је око три хиљаде текстова, то јест писао је, мимо извештаја и информација, по два чланка или по две репортаже дневно. У књигу је унео тек сваки тридесети од тих специјалних дописа, намењених листовима који користе Танјугову дописничку мрежу. Кад ствари вреднује на основу сопствених, а не преузетих, критеријума, он посредно негира уврежено схватање да је релативно лако извештавати из земље која има развијену штампу. Релативно је лако извештавати кад се говори о обиљу тема, али не и кад се појава или догађај

тумаче са политичког становишта земље из које је дописник.

Књига има седам поглавља: *Земља, Демократија и људска права, Медији, Дипломатија и шпијунажа, Криминал, Вашингтонске теме и Сусрети* (са америчким Србима и просрпским Американцима).

Кад пише о свакодневној Америци и приликама и људима у њој, Зупан је свестан да је веома важно наћи праву меру у пројектовању виђеног и доживљеног. Сви ми имамо о Америци своје представе, најчешће изграђене под утицајем политике, литературе, филма, телевизије, музике или нечега што обично зовемо америчким начином живота. Дописник је дужан да ономе ко зна мало понуди доста, ономе ко зна доста понуди више и, најзад, да онога ко зна много не разочара својим запажањима и оценама. Зупан то чини тако што на занимљив начин, готово са лакоћом, открива Америку, што другоме надограђује спознају и што трећег мами као свог пажљивог, дакле корисног критичара.

Готово да нема теме из свакодневног живота коју Зупан није дотакао. Та његова шарена вртешка и сама има ритам и динамику америчког начина живота. Писац захвата широк социјални спектар, али сложености америчког друштва често види кроз антиподе: богате и бескућнике, обесне и гладне, учене и неписмене, успешне и унижене, чистунце и настране, политичаре и политиканте, преваранте и преварене.

Зупанова слика америчке политичке сцене и друштва, иако настала пре више од једне деценије, актуелна је и данас, а неки антиципаторски. Пишући о етничкој структури америчког друштва, рецимо, он најављује да ће се проценат хиспаника почетком XXI века изједначити са процентом црначког становништва. Сада знамо да су Хиспаници већ

постали бројнији од црнаца (од 284,4 милиона Американаца 37 милиона су Хиспаници, а 36 милиона црнци). У једном другом напису он наговештава експанзију америчке империје, праћену првим стрепњама и упозорењима неких од умних Американаца који су данас постали гласнији. „Све велике силе су досад пропадале зато што су преузима-ле више међународних обавеза, него што су могле да испуне“, цитира Зупан упозорење америчког професора Пола Кенедија од пре једне деценије, а читалац је под утиском да је то негде морао прочитати ових дана.

Зупан на унутрашњој политичкој сцени Сједињених Држава уочава знаке надмености и самозадовољства након победе у хладном рату. Данас знамо да се та егоцентрична, саможива и понекад настрана унутрашња политика Америке све више одражава на америчку глобалну стратегију, чије последице осећа цео свет.

Из ове разноврсне књиге такође сазнајемо како се бирају конгресмени и сенатори, како се одржавају страначке конвенције, антиратне демонстрације, како раде Еф-Би-Ај и Циа, како се ратује против криминала, како се сукобљавају и мире рад и капитал, како се слави комерцијализовани Божић, како се штити или ремети приватни живот јавних личности, како се купују гласови у Уједињеним нацијама и много шта друго. Од тог „другог“ посебно су занимљиви написи из информативне области коју Зупан, као човек из тог света, веома добро познаје – о ратовима између медија и рађању „новог светског информативног поретка“. Текстови о америчким Србима и (про)српским Американцима писани су посебно живо и непосредно.

Зупан је био сведок првих промена у америчкој политици према Југославији после хладног рата и сведок рађања и деловања албанског лобија у Америци. Текст под насловом

Наша земља и америчко виђење Косова, један од најбољих и најаналитичнијих у књизи, садржи, за време у коме је настао, смело и важно упозорење са, на жалост, неуслишеном поруком: „Никако не би требало занемаривати процене да је крајњи час за отпочињање нове битке за истину о Југославији, вероватно исто тако важне као што је била она за време и непосредно после Другог светског рата“.

Данас знамо да за ту битку нисмо били оспособљени. Али док читамо ове редове, увиђамо да је дописник осећао потребу да буде, као уосталом и у целој овој књизи, савесни хроничар и објективни посматрач збивања, било да му се њихови токови допадају или не.

Књига Душана Зупана *Америчка вртешка* помоћи ће нам да боље упознамо управо ону Америку која све пресудније утиче на наш садашњи живот. Књига је несумњиво и допринос богаћењу српске публицистике.

Београд, 2. маја 2003.

Драгослав Ранчић, новинар

Драгослав Ранчић (1937–2008. био је један од наших најистакнутијих новинара после Другог светског рата. Био је новинар Студента, Борбе, НИН-а и Политике. Поред осталог, био је дописник из Немачке и Кине. Био је и саветник за штампу Председника СРЈ у време Добрице Ћосића. Сахрањен је у Алеји заслужних грађана на Новом гробљу у Београду.

ЗАШТО „ВРТЕШКА“

Приче из *Америчке вртешке* настале су крајем осамдесетих и почетком деведесетих година прошлог века, у време када сам био Танјутов дописник у Вашингтону. Појединачно, готово све су својевремено већ објављене у неком од медија тадашње „велике“ Југославије. Сабране сада на једном месту, оне су намењене и онима који о Америци већ нешто више знају и онима који о тој земљи хоће тек да науче. Теме нису систематизоване и зато је књига и названа вртешком: од многих призора и слика – било да се чита од почетка, из средине, или од краја – ипак би требало да остане целовит утисак о земљи која привлачи пажњу света, данас можда више него икада у њеној досадашњој, релативно краткој историји.

Много тога се догодило и променило у раздобљу између краја осамдесетих година и данашњих дана. Прелиставајући архиву установио сам, међутим, да су те приче још увек не само актуелне, него и довољно погодне или за схватање саме Америке или за разумевање неких процеса који се догађају данас у другим земљама. Америка, наиме, по много чему у својим друштвеним процесима, а не само у техници и технологији, ишла је тада бар деценију испред осталог света. Да ли је то прави смер који треба следити – то је већ друго питање... Бирајући између отприлике три хиљаде рукописа на отприлике пет хиљада

куцаних страна, колико сам за Танјуг, а преко њега за све југословенске и многе стране медије, написао за четири године рада у Вашингтону, желео сам да приближим читаоцу, пре свега, неке од тема које су мање познате и на којима ни она званична, а ни она мање званична Америка не инсистира толико кад хоће да прикаже своју земљу и људе. Ради се, углавном, о мање светлој страни живота, али Америка неће бити ништа мања, ако се и то узме у обзир.

Такође, одлучио сам се за текстове који су окренути пре свега унутрашњој политици и проблемима самих Американаца, а само у нужној мери и оним темама које имају међународни елемент.

Написи, по стандардима за новине, по дужини и приступу теми, морали су још да задовоље захтев да су, на неки начин и данас, актуелни и да спадају у теме о којима се и данас прича у Америци или у свету. Скоро без изузетка, уврштени су без скраћивања и преправки, сем повремених, мањих, граматичких и стилских интервенција.

У Америку сам пошао без предрасуда, па чак и без посебног одушевљења, са осећањем да сам суочен са огромним изазовом. Вратио сам се импресиониран једном великом земљом. Великом не само у својим достигнућима, већ и у својим проблемима, грешкама и заблудама. Њу не морате нужно да волите, али морате свакако да је поштујете. Чак и ако од других тражи и нешто што ни сама нема. У Београд смо сви дошли задовољни што смо много научили, и ја и моја породица.

Читалац ће вероватно приметити да у књизи има савим мало текстова који се тичу наших односа са Америком, иако је у периоду мог боравка у САД заправо почело оно што се 1999. године завршило трагичним бомбардо-

вањем СР Југославије и што, на један други начин, траје и до дана данашњег.

Извештавање о почецима сатанизације Срба, о деловању сецесиониста и првим неспоразумима на линији Вашингтон–Београд чинило је најобимнији, најодговорнији и најтежи део мог извештавања из престонице главне светске силе. Нажалост, тог материјала и тих сећања има толико да то мора бити посебна тема. У овој вртешци, ту и тамо, могу се наћи само назнаке, сигнали да се бура припремала.

Вртешку посвећујем мом Танјугу, оним уредницима, новинарима и сарадницима, који су веровали у мене и моје извештаје (било је и оних других!). Такође, мојој породици, Нади, Марку и Зорани, који су прихватили жртву да четири године живимо заједно, а ипак паралелно, стварајући ми неопходне услове да радим и до 18 сати дневно.

Земља:

ПРИЛИКЕ И ЉУДИ

ДА ЛИ СЕ ПОКВАРИО „КОТАО ЗА ТОПЉЕЊЕ“?

На сваком америчком металном новчићу налази се латинска девиза *De pluribus unum* (Од многих један). Исту девизу носи на званичном грбу земље, у свом оштром кљуну, амерички белоглави орао, који у једној канци стеже маслинову гранчицу, а у другој претеће стреле.

Девиза је симбол суштине стварања и опстанка америчке државе или, како овде чешће кажу, америчке нације. Осим староседелаца Индијанаца, и нешто Ескимима, који су одавно потиснути на маргину друштвених и осталих збивања, да вегетирају на нивоу фолклора, готово сви други грађани САД су имигранти у првом, другим, трећем или ко зна којем колену. Дошли су, то зна сваки ђак, из свих крајева света, пре свега из Европе, да у нешто више од две стотине година изграде најмоћнију и најбогатију државу света.

Конгломерат народа и раса, бар до скоро, имао је једну заједничку обланду – енглески језик, или, прецизније, „амерички енглески“. Очеви оснивачи САД су у своје време донели најнапреднији устав на свету, прокламујући да су сви људи једнаки, да сви имају једнаке шансе на успех, да имају право да бирају и да буду бирани, да имају слободу збора и јавног говора. Заборављена је само једна маленкост, која је тада, и дуги низ година касније, изгледа-

ла исто тако очигледна и реална као што је природно да ведро небо буде плаво. То је да енглески језик прогласе – званичним.

Све до пре десетак или петнаестак година ствар није изгледала вредном пажње. „Мелтинг пот“ или „котао за топљење“ функционисао је беспрекорно. Без обзира одакле је појединац-имигрант дошао, без обзира на наслеђену расу, културу или језик, морао је да се прилагоди постојећим правилима игре, ако је желео да опстане или напредује у новој средини. Једно од тих правила било је да мора да говори енглески језик. Ако дошљаци прве генерације, нарочито они у годинама, и нису могли да га савладају перфектно до краја живота, пракса без изузетка је била да се њихов млађи нараштај већ савршено уклапао у предвиђене и одређене токове.

Таквим, прилагођенима, била су по дефиницији отворена сва врата, независно од њиховог порекла. Многи су шансу искористили и постали живи доказ да ствар функционише. Хенри Кисинџер и даље говори тврдим нагласком који му је остао из дана када је као мали дечак говорио немачки, али је доспео до функције државног секретара САД. Слични појединачни случајеви нису били ретки, али су само потврђивали постојеће правило.

Такав поредак ствари почео је да се мења пре петнаестак година када је Америку заплуснуо талас усељавања из Латинске Америке, подстакнут бурним политичким збивањима, диктатурама, ратовима, а још више економским неприликама. Многи су дошли у оквиру легалних контингента које америчка влада и даље примењује у својој политици имиграције, али све више забрињава број оних који илегално улазе преко мексичко-америчке границе у потрази за топлијим местом под сунцем.

Нико не зна колико тачно у САД има сада Латиноамериканаца или „Хиспаника“, како их све чешће овде зову. Процене се крећу између 20 и 25 милиона, али сва је прилика да их има много више.

Повремене амнестије и позиве да легализују свој статус многи усељеници не користе из страха да је у питању само замка после чега ће бити избачени из земље. Претежан део таквих усељеника је на ниском нивоу образовања и културе и није ни свестан права и привилегија које поседује или може поседовати. Они су идеална радна снага за овдашњи капитал – јефтина, послушна, ни синдикално нити на који други начин организована.

Иако немају велике претензије што се радног односа и каријере тиче, а главни циљ им је само да преживе, односно да живе нешто боље него код куће, управо такви какви су, они се веома чврсто држе свог донесеног културног наслеђа и културе, чак толико да сматрају да није ни потребно учити енглески језик. На америчком југу они представљају масу чија бројност није за занемаривање. Запошљавају се једни код других или на пословима за које није потребно знање језика.

Док се радило о прекоморским усељеницима, значајнијих проблема није било и чак се са пуно симпатија гледало на колорите појединих америчких етничких енклава, као што су „Кинеске четврти“ или „Мале Италије“ у Сан Франциску, Њујорку, Вашингтону или неким другим америчким градовима. Знало се унапред да се у суштини ради о „гету“, који додуше чува неке националне или верске специфичности, али нема шансе да се шири. Док је становник „Кинеске четврти“, рецимо, могао да се служи језиком своје домовине између, на пример, Седме и Петнаесте улице, он није могао да рачуна на успех чим изађе на Шеснаесту ули-

цу – тамо где почиње стварна Америка. То је било потпуно у складу са америчком званичном политиком, која се досад није изменила, и која истиче да културна, национална, расна и верска разноврсност представља богатство и добит за америчку нацију.

Са Хиспаницима су ствари, међутим, другачије. Они не долазе бродовима преко Пацифика или Атлантика, већ копном, из Мексика или преко њега. Иза њих је широко национално и културно залеђе које је у директном контакту са Америком. Многи, нарочито Мексиканци, не заборављају да су некада Тексас и Калифорнија, на пример, били део државе из које су дошли. Многи градови у тим крајевима и данас носе шпанска имена. Пошто је економска принуда све слабија, односно све више има бизнисмена који су шпански говорећи, све је мање разлога да се учи енглески.

Ту је већ у неким друштвеним круговима зазвонио аларм. Сукобљени са знатним приливом дошљака који немају нарочиту жељу да науче енглески, многи Американци сада сматрају да је дошло време да се у устав земље унесе и амандман о обавезном учењу „америчког“ језика. У међувремену, досад је седамнаест америчких држава донело такве прописе који важе на њиховим територијама, али процес још није готов.

Поред државне интервенције, створена је и организација „Амерички енглески“, која тврди да има 350 хиљада чланова и чији циљ је да утиче да се што пре донесе поминути уставни амандман. Активност те организације прате, међутим, многе контроверзе. Сматра се, наиме, да тој организацији није стран расизам и која има за циљ да силом натера дошљаке да раде нешто што они не желе. Руководиоци организације чији је оснивач, парадоксално, бивши сенатор Хајакава, чије име недвосмислено указује на јапан-